

**MAKTABGACHA YOSH DAVRIDA BOLALARNING SENSOR TARAQQIYOTI
VA O'ZGARISHI O'RGANILISHI**

Meliyev Rufat

Xorijiy til va adabiyoti: ingliz tili II fakulteti Talabasi

Aslamov Jonibek

Xorijiy til va adabiyoti: ingliz tili II fakulteti Talabasi

Anatatsiya: *Maqolada maktabgacha yosh davridagi bolalarning sensor taraqqiyoti va xususiyatlari uni yoshga bog`liq xolatlari va aqliy taraqqiyotni sensor taraqqiyotga bog`liq ekanligi sensor taraqqiyotni amalga oshirish yo`l-yo`riqlari ko`rsatib o`tilgan bo`lib sensor taraqqiyotni rivojlantiruvchi mashqlar va o`yinlar haqida malumotlar berilgan. Bundan tashqari sensor taraqqiyot bo`yicha olib borilgan ilmiy ishlar va olimlarning fikrlari bayon etilgan.*

Kalit so`zlar: *Yosh, davr, sensor, taraqqiyot, xususiyat, aql, ilmiy ishlar, mashq, o`yin, xolat.*

Maktabgacha yosh davri bolaning jismoniy fiziologik va psixologik taraqqiyotida muhim davr ekanligi tufayli bu davrdagi bolaning psixik taraqqiyotini o`rganish borasida bir qancha ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Maktabgacha yosh davridagi bolaning sensor taraqqiyoti borasiga rus olimi L.A.Venger tadqiqotlar olib borgan. U bolaning aqliy taraqqiyoti bilan sensor madaniyatning bog`liqligini psixologik jihatdan yoritib bergan. Chunki u olamni bilishning idrok etish bilan bog`lanishini ko`rsatib o`tadi. Shu bilan birga u har bir yosh davrida bolaning sensor taraqqiyoti xususiyatlarini yoritib berishga xarakter qilgan. Sensor taraqqiyotni amalga oshirish yo`l-yo`riqlarini ko`rsatib bergan. Bularni sensor rivojlantirish mashq va o`yinlarni ishlab chiqqan. Chet el psixologiya soxasida salmoqli tadqiqotlarni olib borgan olim M.Montessori ham bolaning sensor taraqqiyoti soxasida olib borgan tadqiqotlari diqqatga sazovordir. U maktabgacha talimtarbiya soxasiga —sensor madaniyatni tushunchasini olib kirgan. U shakl, rang, katta-kichikni farqlashga o`rganishda sezgi azolarini mashq qildirishni tavsiya etadi. Chet el olimlaridan F.Frebel, O.Dekram bolaga sensor tarbiya berish bolalarda sensor taraqqiyotni taminlashga yo`naltirilgan faoliyat ekanligini ko`rsatib, bu bolaga maktabgacha yosh davrida talim tarbiya berishning asosiy tomonlaridan biri ekanligini takidlab o`tadilar. Rus olimi A.V.Zaporojes bolaga sensor tarbiya berishda —sensor etalonni tushunchasiga urg`u bergan. U bolalarda sensor etalonlar haqida tasavvurlarni xosil qilishga etiborni qaratib sensor etalonlar bu olamning tashqixususiyatiga ko`ra umumiy qabul qilingan namunalar ekanligini takidlab o`tadi. Rus psixologlaridan E.I.Tixiva, A.B.Usova, N.T.Sakumenalar ham bolaning sensor taraqqiyoti va uning aqliy taraqqiyoti dagi

"PROBLEMS AND PROSPECTS FOR THE IMPLEMENTATION OF INTERDISCIPLINARY RESEARCH"

o`rni yuzasida tatqiqotlarolib borganlar. Maktabgacha yosh davrida bolaning taraqqiyoti va shaxsning shakllanishi borasida ilmiy tatqiqotlar olib borar ekan, bolaning sensor taraqqiyoti ,sezgi va idrok xususiyatlari ba uni olamni bilishdagi o`rniga nazariy jihardan talqin qilgan. T.A.Kisilyuk va L.A.Teneviskiy ilk yoshda bola idroki buyumlarning payqash va olishning o`ziga xos xususiyatlarini o`rganib chiqqanlar bola malum bir narsani aniq bo`lmagan detallar bilan bog`lab o`rganishlarini ko`rsatib o`tganlar. Masalan —dumaloq shaklni chizib biri, —bu qizchall deb atasa , ikinci bolallbu kartoshkaldeb takidlagan. Ayni dumaloq shakl bolaning fantastik fikrlariga asos bo`lganligini ko`rsatib o`tadilar. Shu bilan birga katta yoshli bolalarning idrok qilish xususiyatlarini o`rganib turli yosh davrida taraqqiy etib borishini ko`rsatib o`tganlar. O`zbek psixolog olimlaridan N.S.Safiyev sensor tizim fenomenlari va ularga tizimli yondashuv muammosi bo`yicha tatqiqot ishlarini olib borgan . O`znavbatida eshitish ,ko`rish idroklarining o`ziga xos xususiyatlarini ochib bergan R.A.Tursunov o`z tatqiqotlarida idrok badiiy obraz masalasini yoritib berishga xarakat qilgan. Ko`rinib turibdiki, sensor taraqqiyot muammosi bo`yicha ilmiy tatqiqotlar yetarli darajada olib borilmagan. Barcha sezgi azolari go`dak hali onaning qornidagilik paytidanoq ancha takomillga erishgan bo`ladi. Shuning uchun bola tug`ilishidan boshlaboq uning barcha sezgi azolari tashqaridan va ichki muhitdan bo`ladigan tasirlarni aks ettirish qobiliyatiga egadir. Masalan o`n kunlik bola o`zining ko`z qorachig`ini biror yorug`lik manbai (elector lampochkasi) ustida to`xtata oladi. Bir oylik chaqaloq unga engashib (yuzini yaqin olib kelib) qarab turgan onasining chexrasini o`z ko`z qorachiqlarini uzoq vaqt to`xtatib tura oladi. Ko`rish sezgisi chaqaloq bolalarda juda tez rivojlanadi. Ikki oylik bola sekin harakat qilayotgan narsani ko`z qorachig`i bilan kuzata oladi, to`rt oylik bola esa faqat ko`rish emas narsalarga faol qaray oladigan bo`lib qoladi. U qarayotgan narsalari turli xissiyotlarniyuzaga keltiradi. Go`dak bolalarda ko`rgan narsalarini tanish 5-6 oylik davrida paydo bo`ladi. Bola dastavval o`zi bilan eng ko`p munosabatda bo`ladigan odamni yani onasini tanib oladi. Sekin asta atrofdagi boshqa yaqin odamlarini tanib oladi. Buni biz kichik bolalarning uyga begona odam kelganda unga uzoq tikilishi va yotsirayotganidan bilamiz. Go`dak yoshidagi kichik bolalarda ranglarni sezish juda erta ko`rinadi.Masalan professor N.I.Krasnogorskiyning o`tkazgan tajribalariga ko`ra ranglarni farqlash bolalarda 3-4 oylik davridan boshlab ko`rina boshlaydi. Chunonchi bola xar-xil rangli butilkalardan ovqatlantirilgan. Lekin faqat qizil butilkalardagina sut bo`lgan. Oradan biroz vaqt o`tgash, bola faqat qizil butilkani og`ziga solgan,boshqa idishlarga befarq qaragan. Bu tajriba bolalarda ranglarni sezish va farqlash juda erta xosil bo`lishini ko`rsatadi. Shu tariqa psihologik taraqqiyot uchun juda katta axamiyatga ega bo`lgan ko`rish sezish yasli yoshdagi bolalarning aktiv faoliyatlari jarayonida tez rivojlanib boradi. Go`dak yoshidagi bolalarda eshitish ham juda erta ko`rina boshladi, lekin bola tug`ilgandan so`ng

nechanchi kundan boshlab eshita boshlashini aniqlash qiyin Bolalarning eshitish sezgirligini yoshlikdan oshirib borishi ularning aqliy o`shishiga yordam berish bilan birga ularga estetik tuyg`u tarbiyalashda ham katta ahamiyatga egadir. Malumki, ajoyib zamonaviy musiqalardan zavqlana bilish xususiyati kishida to`satdan paydo bo`lib, qolmaydi Biz maktabgacha yosh davrida sensor taraqqiyotni o`rganish uchun maktabgacha talim muassasasida tatqiqot olib bordik. Bunda bog`chada talim olayotgan 15 nafar bolalar o`rtasida ranglarni idrok etish va ajrata olish bo`yicha bolalar bilan metodika olib bordik. Dastlabki ko`rsatkichlar va bolalar bilan ishlangandan so`ng natijalar quydagi jadvalda qayd etilgan: Ushbu natijalarni taxlil etar ekanmiz, shuni guvohi bo`ldikki bolalarni nazorat guruhidagi natijalar avval 4,5ni tashkil etar ekan oradagi farq 0,2nitashkil etadi. Natijadagi bunday oz miqdordagi farq bolani topshiriqni qayta qo`llash natijasida bolada hosil bo`lgan ko`nikmalar bilan bog`lash hamda ranglar bilan avval tanishishlarining ta`siri deb olish mumkin. Eksperiment guruhida olib borilgan shug`illanish ishlaridan keying farq 1,1ni tashkil etadi. Bola bilan qisqa vaqt shug`illanish uning ranglarni idrok eta olishlariga ta`sir ko`rsatgan, taraqqiy etish omili deb hisoblash mumkin. Bundan kelib chiqadiki maktabgacha talim muassasasida talim olayotgan bolalarda sensor taraqqiyotni oshirish uchun ular bilan muntazam shug`illanish shart

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI:

1. Karimov .I.A. O`zbekiston buyuk kelajak sari Toshkent,O`zbekiston 1998 yil
2. Karimov I.A. Yuksak manaviyat yengilmas kuch Toshkent 2008 yil
3. O`zbekiston Respublikasi —Talim to`g`risidagillqonuni Marifat gazetasi 1997 yil 1-oktiyabr.
4. M.Rasulova Maktabgacha yoshdagi bolalar talim-tarbiyasiga qo`yiladigan davlat talablari Toshkent 2000 yil